

דרוש

פרשת חיי שרה, תשע"ט, מספר 1292

הראייה הכפולה: בין מערת המכפלה למערת אפלטון

הרב יעקב אריאל

אותו. מבחינתו של עפרון צד זה של המערה לא היה שייך לו, אלא יכול היה להיות שייך לאברהם, שהיה איש רוח. הוא לא ראה אפוא כל פסול בכך שאברהם חפץ בצד זה של המערה, שכן היה לו עניין רק בצד הפיזי שלה.

משל המערה

מוטיב המערה מצא את דרכו הנפתלת מהתורה לתרבות העולמית, והפך למשל מפורסם בספר "המדינה" לאפלטון. הפילוסופים נחשבו בעיני קדמונינו כקרובים לדרך האמת, ויש המשערים שאפלטון נפגש עם חכמי ישראל.⁴ אפלטון ממשיך את ההכרה האנושית הרגילה לאדם היושב במערה חשוכה, כאשר כל מה שביכולתו לראות הוא צללים של דמויות מחוץ למערה, כפי שהם משתקפים על הקיר. רק מי שזוכה לצאת מן המערה יכול לראות את הדמויות בחוץ כפי שהן במקורן, ולא רק את צלליהן. הדברים קשורים לתורת האידאות' שלו. מה שאנו רואים בעולמנו המוחשי אינו אלא צלן של האידאות, ואותן עצמן אפשר להשיג רק בחשיבה מופשטת, המשוחררת ממסגרת המערה. אנשים פשוטים רואים סוסים, הפילוסוף רואה את ה"סוסיות". הראייה השטחית רואה אבנים, אך יעקב, בפגיעתו במקום, בבית אל, רואה בעיני רוחו את המושג המופשט שמאחורי האבן.⁵

המערה של אפלטון דומה, לכאורה, למערת המכפלה בהציגה את הכפילות בחיים: המציאות הריאלית היא רק בבואה של המציאות האידאלית. אולם ישנו הבדל מהותי בין שתי המערות, להבדיל בין קודש לחול ובין ישראל לעמים. אפלטון ראה מציאות קודרת

הראייה האידיאלית של אברהם

שתי זוויות ראייה הן: ראייה אידיאלית וראייה ריאלית.

שתי זוויות ראייה אלו מיוצגות בתורה על ידי שני אישים: אברהם ועפרון. עפרון ראה במערה מה שכל אדם רגיל רואה בחוש בעיניו: שדה ובו מערה. רבבות מערות יש ברחבי ארצנו. אין בהן שום ייחוד. המערה אינה אלא לוע פעור באדמה, מקום חשוך שתוכו אינו נראה לאדם מבחוץ. אולם לאברהם יש עיניים אחרות; הוא רואה דברים שעפרון אינו מסוגל לראות. הוא צופה למרחקים, אל העבר הרחוק ואל העתיד הרחוק עוד יותר. רעיון זה מובע בזוהר (תרגום):

אילו היה עפרון רואה במערה מה שראה אברהם – לא היה מוכרה לעולם. אלא הוא לא ראה בה ולא כלום, לאברהם התגלתה כי שלו היא. לעפרון לא התגלתה, כי לא היה לו חלק בה ולא ראה בה אלא חושך, ועל כן מכרה...

שני הפנים של המערה

בעל ה"שם משמאל" מקשה:¹ איך מותר היה לאברהם לחמוד את המערה, הרי בפשטות זה אסור! כפי שפסק הרמב"ם² שכל המתאוה ביתו של חבירו וכן "כל כיוצא בהן משאר דברים שאפשר לו לקנותן ממנו – כיון שחשב בלבו היאך יקנה דבר זה ונפתה בלבו בדבר – עבר בלא תעשה, שנאמר 'לא תתאוה' (דב' ה:יח)".³ וכן: "כל החומד עבדו או אמתו או ביתו וכליו של חבירו או כל דבר שאפשר לו שיקנהו ממנו והכביד עליו ברעים והפציר בו עד שלקחו ממנו – אף על פי שנתן לו דמים רבים", הרי זה עובר ב'לא תחמוד' (שמ' כ:טז)! תשובתו היא שאברהם לא חמד את מה שהיה שייך לעפרון. עפרון לא היה בעלים אלא על החלק החומרי של המערה בלבד. הוא לא ידע כלל על הצד הרוחני שבה, וזה גם לא עניין

* הרב יעקב אריאל לשעבר רב העיר ר"ג, מרצה בכולל ובמדרשה באוני' בר אילן, נשיא ישיבת ההסדר ר"ג.

1 רבי ש' בורנשטיין שם משמאל, שנת תרע"ח, עמ' רמד (ד"ה ונראה), ירושלים תש"ט.

2 רמב"ם הלכות גזילה ואבידה פ"א ה"י.

3 שם ה"ט.

4 זוהר פקודי רלז ע"א: "אשר אין בה מום – דא מלכות יון דאינון קריבי לארחי דמהימנותא", ובזוהר חדש יתרו סג ע"ב, על מלכות יון: "לית בכל מלכוון דאינון קרבין לאורח מהימנותא כוותייהו". על התגלגלות חכמת ישראל ליוון, ראו כוזרי ב סו; מורה נבוכים א עא; ב יא. באשר לפגישה שבין אפלטון לחכמי ישראל ראו מורה המורה לרב שם טוב פלקירה בסוף המבוא; פירוש אברבנאל לירמיהו א:ו.

5 לכן הופכות האבנים הבודדות למראשותיו של יעקב לאבן אחת - מהר"ל גור אריה פרשת ויצא, עמ' קנז-קנח במהדורה הנפוצה.

גם בזוגות,¹⁰ והזוגיות היא אישיות אחת בגופים חלוקים. הרמוניה זו היא מהותית לתפיסתה.

השלישי המאחד

לשם מניעת דיכוטומיה בין החומר והרוח, ישנו צורך בגורם שלישי המתווך ומגשר בין השניים. מערת המכפלה היא בעצם מערה משולשת; הכפילות שבה מתחברת על ידי עצם שלישי, שאף הוא אינו נפרד מהשניים, אלא הופך את השניים לאחד.

המהר"ל עומד על כך בהסבר מדרש:¹¹

היה יושב רבי עקיבא ודורש ונתנמנו התלמידים. ביקש לעוררם. אמר: מפני מה זכתה אסתר למלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה? אלא, כך אמר הקב"ה תבא אסתר בתה של שרה שחיתה שבע ועשרים ומאה שנה ותמלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה.

המהר"ל מבאר,¹² שמספר שני חייה של שרה הולך מהגדול אל הקטן, מהמאות אל העשרות ומשם אל היחידות, "מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים" (בר' כג:א). לעומת זאת, מספר מדינותיו של אחשוורוש הולך מהקטן אל הגדול, מהיחידות אל העשרות והמאות, "שבע ועשרים ומאה מדינה" (אס' ט:ל). המספר הגדול – המאות – מבטא את העולם העליון, עולם הרוח. היחידות מבטאות את העולם הריאלי שלנו, המתפרט לפרטי פרטים ומתחלק לחלקיקי חלקיקים. המספר האמצעי, העשיריות, מתווך בין שניהם. בשני המקרים, ספרת המאות היא אחת – כדי לציין אחדות. ביחידות, המספר הוא שבע, המבטא את הפרטים שבטבע העולם. העשיריות ממצעות בין שני העולמות, ומספרן הוא שתיים, משום שכאן מתחילה ההפרטה שבעולם האחדות.

תפיסת עולמו של אחשוורוש היא אינדוקטיבית, מהפרט אל הכלל. הוא מתחיל מן הפרטים, מן המציאות החומרית. הוא נזקק לחשיבה המדעית והרוחנית רק כדי ללכד את הפרטים ולגבשם למסגרת מדינית אחת, על מנת שיקל לו לשלוט באימפריה האדירה והרב-גונית. אצלו הרוח משרתת את החומר.

לא כן שרה. אמנם גם לה יש שררה, ועל שמה היא נקראת,¹³ אולם לא שררה שלטונית-כוחנית אלא שררה רוחנית.¹⁴ סולם הערכים של אחשוורוש הפוך מהסולם הישר שלה. אצלה עומד עולם הרוח בראש וממנו מתפרטים

וחשוכה שבה כולנו שבויים בתוך המערה, ורק יחידים מצליחים לצאת ממנה החוצה. התורה, לעומתו, רואה את המציאות שבה אנו חיים כמציאות מוארת. כולנו בעצם מחוץ למערה, עלינו רק לשאת עיניים ולראות את המציאות האידיאלית כמות שהיא. אצל אפלטון ישנה שניות (דואליזם) בין הרוח לבין החומר. שני מקבילים נפרדים שאינם נפגשים.⁶ אצלנו שוררת הרמוניה ביניהם. הרוח אמנם שונה מהחומר, אולם היא איננה מעומתת איתו, אלא מעלה אותו ומאצילה עליו.

אברהם רוכש לא רק את המערה, אלא גם את השדה המקיף אותה. זהו השדה שבו יצא יצחק לשוח לפנות ערב;⁷ שדה של חריש וקציר חקלאיים ארציים ועם זאת גם מקום תורה ותפילה "פָּרִיחַ שְׂדֵה אֲשֶׁר בָּרְכוּ ד'" (כז:כז). חיים מעשיים של תורה וקדושה מאצילים על חיי המעשה ומעלים אותם לרמות גבוהות יותר.

כאן נעוץ הבדל מהותי נוסף בין שתי המערות. אצל אפלטון רק פילוסוף שכלתן מסוגל לצאת מהמערה ולראות בעיני רוחו את עולם האידיאות. ואילו אצלנו, גם מי שאינו פילוסוף ואינו מודע לתורת ההכרה מכיר בעצם חווייתו שהרוח היא העיקר. כולנו מסוגלים לחוש את המציאות האידיאית בחווייתנו הרוחנית, אלא שבפועל חלק מהמין האנושי סבור בטעות שהמציאות הריאלית המוחשית היא היחידה בעולם, בעוד שבעלי שאר הרוח שבו – ועם ישראל הוא עם הרוח – יודעים לא רק באופן שכלי, אלא ברמ"ח איברים ושס"ה גידים שישנה מציאות נעלה יותר, מציאות אידאית. ישנה קדושה – לא רק בהכרה המופשטת, אלא קודם כול בחיים, במקום, בזמן, באדם ובמעשה.

המסר של מערת המכפלה הוא מוסרי. וכפרפרזה לכוזרי:⁸ אלוקי אברהם אינו אלוהי אפלטון. כדי לחוות את עולם האידיאות, האדם איננו חייב להיות פילוסוף גדול. עליו להיות אדם מוסרי, ערכי, אידיאליסטי; אדם המאמין בעוצמתה של הרוח, ועליו לחיות, הלכה למעשה, חיי רוח. הוא לא צריך לצאת החוצה ממסגרת החיים שבה הוא חי, הוא יכול לחיות בו זמנית בשני העולמות. "סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה" (כח:יב).

כפילותה של מערת המכפלה אינה שניות, אלא אחדות של שתי קומות, כפי שהמערה עצמה היא כפולה, דו-קומתית.⁹ המערה כפולה

10 שם.

11 אסתר רבה א ת, בתרגום חלקי.

12 אור חדש, עמ' עה במהדורה הנפוצה.

13 רש"י בראשית יא:כט.

14 "ואת הנפש אשר עשו בחרן" (בר' יב:ה) – "אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים" (בראשית רבה לט יד, מובא ברש"י על הפסוק).

6 אפלטון מציג דואליזם קוטבי זה בתארו את רגעי אחרונים של סוקרטס, בדיאלוג הידוע פידון.

7 בר' כד:סג.

8 מאמר ד טז.

9 עירובין נג ע"א.

הפרטים. תפיסת עולמה דדוקטיבית, מהכלל אל הפרט; הרוח עיקר והחומר מסייע לה. שרה מתרגמת את הכפילות לעולם העשייה. היא אינה מסתפקת בשני עולמות, היא זקוקה לשלושה. השניות עלולה להיתפס כסכיזופרניה, כפיצול אישיות, כדיכוטומיה בין חומר לרוח. יש צורך באמצעי המתווך בין השניים, אשר בתהליך דיאלקטי מגשר ומקשר ביניהם בקשר גורדי. החוט המשולש אשר לא במהרה יינתק.¹⁵ הוא הופך אותם לאחדות הרמונית אחת. העצם השלישי אינו עצם עצמי, הוא למעשה אינו קיים בפועל, הוא נחוץ רק כגורם מקשר ומאחד. המערה נשארה כפולה, אולם כפילותה אינה מפוצלת אלא מלוכדת.

קבורת שרה במערת המכפלה מגשרת בין הכפילויות: בין השמים לבין הארץ, ובין החומר לבין הרוח. בין החיים לבין המוות, ובין העולם הזה לבין העולם הבא. לא בכדי נמצאת המערה בחברון, העיר המחברת בין הקטבים. היא גם עיר האבות וגם עיר המלוכה. בניגוד למלוכה הנוכרית הדיכוטומית, הרואה את החומר והרוח כדברים נפרדים ואף מנוגדים, המלוכה הישראלית האידיאלית מאחדת ומלכדת ביניהם. לכן חברון היא גם היסוד לאחדותה של ירושלים. חברון היא התשתית למלכות בית דוד, המאופיינת בהרמוניה של אדמוני עם יפה עיניים, של מלך כוחני שהוא גם נעים זמירות ישראל. על יסודות אלו שבחברון יכלה להיבנות הקומה השנייה – בירושלים, שבה מגיעים הדברים לשלמותם. עיר שהיא מקדש מלך, מלוכה ומקדש יחד. ירושלים של מעלה מכוונת כנגד ירושלים של מטה. העיר שחברה לה יחדו.¹⁶

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parashaz>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

 [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

15 על פי קהלת ד:יב.

16 תה' קכב:ג.